

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Α. ΤΣΙΡΙΜΠΑ
Υφηγητοῦ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας

ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΔΙΑ ΤΗΝ ΦΡΑΣΙΝ: «...ΟΣΤΡΑΚΩ ΤΕΝΕΔΙΩ...»

Ἀλκίφρ. Ἐπιστ. III 33.

«Οἷόμενοι δεῖν ζητεῖν, ἃ μή τις οἶδε, βελτίους ἂν εἶμεν καὶ ἀνδρικότεροι καὶ ἥτιον ἀγροί, ἢ εἰ οἰοίμεθα, ἃ μὴ ἐπιστάμεθα, μηδὲ δυνατόν εἶναι εὖρεῖν, μηδὲ δεῖν ζητεῖν».

Πλάτ. Μέν. 86 b.

Μεταξὺ τῶν τοῦ Ἀλκίφρονος παρασιτικῶν ἐπιστολῶν περιλαμβάνεται ἡ τοῦ Τρικλινοςάρακος πρὸς τὸν Κοσσοτράπεζον¹, δι' ἧς πληροφορεῖ αὐτόν: «τὴν φλύαρον γλῶσσαν ἀποτέμνειν **δοστράκῳ** **τενεδίῳ** τοῖς βουλομένοις ἔτοιμός εἰμι παρέχειν», διότι ἡ κατηγορηθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἀσελγῆς σύζυγος τοῦ Μνησιλόχου «ἀγαγοῦσα αὐτὸν εἰς τὸ *Καλλίχορον* τὸ ἐν Ἑλευσίνι φρέαρ ἀπωμόσατο καὶ ἀπελύσατο τὴν αἰτίαν», ἀποδείξασα αὐτὸν οὕτω συκοφάντην.

Ἡ φράσις «**δοστράκῳ** **τενεδίῳ**...» χαρακτηρισθεῖσα παροιμιώδης, ἡρμηνεύθη ὑφ' ἡμῶν² ὡς ταυτόσημος τῇ παροιμίᾳ: «**τενεδίῳ** **πελέκει**», ἐν χρήσει ἐπὶ τῶν πικρῶς ἢ καὶ μᾶλλον συντόμως ἀποκοπτόντων τὰ ζητήματα καὶ τὰ ἄλλα πράγματα³. Τὸ παρὰ Πλουτάρχῳ⁴ χωρίον: «καὶ **Τενέδιοι** τὸν **πέλεκυν** ἀπὸ τῶν **καρκίνων**... **μόνοι** γὰρ ὡς **ἔοικεν** ἐν τῷ **χελωνίῳ** τύπον **πελέκεως** **ἔχουσιν**» καὶ ἕτερον ὅμοιον χωρίον παρὰ τῷ Διοδώρῳ τῷ Σικελιώτῃ⁵ εἶχον πείσει ἡμᾶς νὰ δεχθῶμεν τὴν λέξιν ὄστρακον ἀντὶ τοῦ πελέκεως καὶ διὰ τοῦ διπλοῦ.

Νεώτεραι ὁμως σκέψεις ἤγαγον ἡμᾶς εἰς τὴν ἀκόλουθον εὐρύτεραν ἐρμηνευτικὴν ἔρευναν ἐπὶ τῆς παροιμιώδους ἄνω εἰρημένης φράσεως.

1. Βλ. Α. Benner-Fr. Fobes, The letters of Alciphron, Aelian..., London, 1949, Βιβλ. III 33 (ἐκδ. Loeb).

2. Πρβλ. D. Tsirimbis, Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten... Alkiphron, Cl. Aelianus... München 1936, σ. 35.

3. Πρβλ. Ἀποστ. VIII 27, XVI 25. — Διογένης. VIII 58. — Ἡσόδ. χ., **τενέδιον** βέλος. — Μακάρ. VIII 7. — Πάυσ. X 14, 4. — Σοῦτδ., **τενέδιος** ξυνήγορος. — Στ. Βυζ., λ. **Τένεδος**.

4. Ἡθ. 400 Α.

5. V 83.

Πρὸς τὴν νῆσον Τένεδον σχετίζονται αἱ παροιμίαι : *τενέδιος πέλεκυσ*¹, — *τενέδιον βέλος*², — *τενέδιος ξυνήγορος*³ — *τενέδιος ἀνληγής*⁴, — *τενέδιον κακόν*⁵, — *τενέδιος ἄνθρωπος*⁶ — *τενέδιος ἀνήρ*⁷, — *τενέδιος βασιλεύς*⁸, — *τενέδιον ὀρίγανον*⁹, παρὰ πολλοῖς συγγραφεῦσι, λεξικογράφοις καὶ παροιμιολογοῖς ἀπαντῶσαι ἐν ποικίλαις σημασίαις.

Ἡ φράσις ὅμως *ὀστράκῳ τεενέδιον*, ἐφ' ὅσον ἡδυνήθηεν νὰ ἐρευνήσω, ἀπαντᾷ μόνον ἐνταῦθα καὶ ὥς ἐκ τούτου δὲν δυνάμεθα μὲν νὰ προσδιορίσωμεν τὸν χρόνον προελεύσεως καὶ χρήσεως αὐτῆς¹⁰ ἀλλὰ καὶ δὲν κωλύμεθα, λόγῳ τῆς σημασίας αὐτῆς νὰ τὴν χαρακτηρίσωμεν ὥς παροιμιώδη, ἀρκεῖ νὰ ἀνευρεθῶσιν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐρείσματα πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἀπόψεως αὐτῆς.

Ὁ Τρικλινοςάραξ κατὰ τὴν ἰσχύουσαν ἀρχὴν τοῦ ἀντιπεπονηθότος « εἴ κε πάθοι τὰ τ' ἔρεξε, δίκη κ' ἰθεὶα γένοιτο » ὑπέκειτο εἰς ποινικὰς κυρώσεις, *προβολὴν* ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἢ γραφὴν *συκοφαντίας* ἐν δικαστηρίῳ, ὅφ' οὗ βαρύνταται ποινὰ κατεγινώσκοντο τοῖς συκοφάνταις, χρηματικαὶ ἢ σωματικαὶ ἢ καὶ ἀμφοτέραι (χρηματικὸν πρόστιμον, ἀτιμία, δήμευσις τῆς περιουσίας καὶ ἡ φυλάκισις ὥς πρόσθετος ποινὴ) ἢ καὶ θάνατος. Ἐχων ὅθεν οὗτος βεβαίαν μίαν τῶν ἀνωτέρω ποινῶν, μὴ ἀποκλειομένης μηδὲ τῆς βαρυτάτης ἐκ τῆς δημοσίᾳ τυχὸν ἐναχθισομένης ἐπὶ συκοφαντίᾳ κατ' αὐτοῦ κατηγορίας, ἐδήλωσεν ὅτι εἶναι ἔτοιμος, ἰδιωτικῶ βεβαίως δικαίῳ, παρέχειν τοῖς βουλομένοις τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ πρὸς ἀποκοπὴν ὀστράκῳ τεενέδιφ. Εἰς τὴν ἀποψιν ταύτην ἀγόμεθα, ἅτε μὴ δυνηθέντες νὰ ἀνεύρωμεν ἐν τοῖς σφωζομένοις ἑλληνικοῖς κειμένοις χωρίον τι, μαρτυροῦν τὴν ὑπὸ δημοσίᾳ λειτουργοῦντος δικαστηρίου ἐπιβολὴν τοιαύτης ποινῆς.

Τὰ περὶ μερικῆς βλάβης ἢ καταστροφῆς τοῦ σωματικοῦ ἀνθρωπίνου ὀργάνου, δι' οὗ διεπράχθη τὸ ἄδίκημα *ἀμάρτυρα* ἀφιέμεθα, γνωστοῦ τυγχάνοντος, ὅτι τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποινῆς παρ' ἀπολιτίστοις καὶ πεπολιτισμένοις λαοῖς ἀπ' ἀρχαιότατων χρόνων συνεχίζεται ἰδιωτικῶ καὶ δὴ ἀγράφῳ δικαίῳ. Οὕτω : ὀφθαλμοὶ ἐξορύσσονται, ὀδόντες ἐξάγονται, γλῶσσαι ἢ ὦτα ἀποτέμνονται, χεῖρες ἢ πόδες ἀκρωτηριάζονται καὶ αἰδοῖα μέρη τοῦ σώματος ἐκτέ-

1. Περβλ. Ἀρ. ιστ. Ἀποστ. 215 (587). — Στέφ. Βυζ., λ. *τενέδιος*.

2. Περβλ. Ἡσυχ., λ. *τενέδιος*.

3. Περβλ. Στέφ. Βυζ., λ. *τενέδιος*. — Ἀποστ. XVI 26.

4. Περβλ. Στέφ. Βυζ., λ. *Τένεδος*.

5. Περβλ. Μακάρ. IV 89.

6. Περβλ. Ἀποστ. XVI 25. — Ζηνόβ. VI 9.

7. Περβλ. Παυσ. 10, 14, 1. — Εὐσταθ. Δ. Περ. 536.

8. Περβλ. Ἀποστ. XVI 26.

9. Περβλ. Ἀθήν. I 28 d.

10. Περβλ. D. Tsirimbass, Sprichwörter... München, 1936, σ. 85.

μνονται ἢ κακοῦνται ποικιλοτρόπως, ὡς ἐκτελεστικά ὄργανα τοῦ σχετικοῦ αὐτοῖς ἀδικήματος.

Ἐντεῦθεν παρ' ἀρχαίοις μέν : ὀφθαλμορῦχοι, ὀφθαλμορρύνται, ὀφθαλμοστερεῖς, γλωσσότμητοι, ὠτότμητοι, ἐκτομίαι, χειροκοπία, χειροκοπῶ, ὀφθαλμορρυχῶ, γλωσσοκοπῶ, γλωσσοτομῶ, ὀρροτομῶ κλπ. κλπ. — παρὰ βυζαντινοῖς : χειροκόπος, χειρότμητος, κοφόρρινος, ρινότμητος, κομποπόδας, κουτζοχέρης, κοψομύτης, ἐξόμματος¹ κἄ. καὶ παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἑλλήσιν : κοψαύτης, κοψομύτης, κοψαχείλης, κοψόγλωσσος, κοψοχέρης, κοψοπόδης κ.ἄ., ὧν πολλὰ ἀπέβησαν παρώνυμα². Διασαφητέον τυγχάνει, ὅτι αἱ λέξεις αὗται ἀναφέρονται οὐ μόνον εἰς τοὺς δικαίᾳ νεμέσει, ἀλλὰ καὶ φύσει ἢ κακῇ τύχῃ σωματικῶς κακωθέντας.

Δυσχερῆ πως καθιστᾷ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν χωρίου ὁ καθορισμὸς τοῦ εἵδους τοῦ γλωσσοτόμου ὁργάνου. Ἡ ὑποδεικνυομένη χρῆσις **ὁστράκου** ἀντὶ μαχαίρας, ψαλίδος, πρίονος ἢ ἄλλου τυχόν παρομοίου κοπτικοῦ ὁργάνου, ἀήτης οὔσα, προκαλεῖ φιλολογικὴν ἐρευναν διὰ τε τὴν ἐν τῷ ἐρμηνευομένῳ χωρίῳ ἔννοιαν τοῦ **ὁστράκου** καὶ διὰ τὸν προσδιορισμὸν αὐτοῦ **τενεδίῳ**.

Τὴν δυσχέρειαν ταύτην πιθανότατα ἀντιμετωπίζων ὁ ἐκ προγενεστέρου τινὸς τῶν μέχρις ἡμῶν σωθέντων ἢ μὴ χειρογράφων ἀντιγράφας τὸ φερόμενον ὑπὸ τὰ στοιχεῖα Marcianus VIII 2 χειρόγραφοι τοῦ 14-15 αἰῶνος ἀπέβαλε τὴν λέξιν **τενεδίῳ** καὶ οὕτως ἀπεδόθη λογικῶς ὁρθὸν νόημα ἐκ τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν χωρίου.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18^{ου} αἰῶνος ὁ φιλόλογος St. Bergler ἐδέχθη ἀντὶ **τενεδίῳ** τὴν γραφὴν **στενεδίῳ**³, εἰσαγαγὼν οὕτω νέαν λέξιν, ἀθησαύριστον μέχρι τοῦδε εἰς τὸ ἑλληνικὸν λεξικὸν καὶ ἐπομένως ἄνευ ἔννοιας τινός.

Ἀμφότεραι αἱ ἀνωτέρω διορθωτικαὶ ἐπεμβάσεις μαρτυροῦσιν, ὅτι ἡ λέξις **τενέδιος** ἀποτελεῖ πέτραν σκανδάλου ἐνταῦθα, ἢ διότι δὲν ἐνισχύει τὴν ἄποψιν τὴν διατηρήσεως αὐτῆς ἢ σχετικῇ περὶ Τενέδου παραδόσει, ἢ γνωστῇ τῷ ἀντιγραφῇ τοῦ εἰρημένου χειρογράφου, ἢ διότι εἶναι δυσανάγνωστος ἢ λέξις λόγῳ κακογραφίας ἢ λόγῳ φθορᾶς φωνηέντων αὐτῆς καὶ δὴ ἐνταῦθα τοῦ ἐν ἀρχῇ αὐτῆς μᾶλλον ὑπάρχοντός ποτε.

Τὴν μὲν παράλειψιν τῆς λέξεως χαρακτηρίζομεν ὡς ἀσύγνωστον αὐθαίρεσίαν, διότι πάντα τὰ πρὸ τοῦ Marcianus χειρόγραφα τὴν διατηροῦσιν, τὴν δὲ ὑπὸ τοῦ Bergler διόρθωσιν περὶ πολλοῦ ποιούμεθα, διότι παρέχει

1. Πρὸβλ. Φ. Κουκουλέ, Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ Λαογραφικά, τόμ. Β', Ἀθῆναι, 1950, σ. 115 κ.ἔ.

2. Πρὸβλ. Φ. Κουκουλέ, Θεσσ. Εὐστ. τὰ Λαογραφικά, τόμ. Β', σ. 115. — H. Moritz, Die Zunamen bei den byzantinischen Historikern und Chronisten 1, 54, 2, 52.

3. Πρὸβλ. 69^{ην} ἐπιστολὴν Ἀλκίφρονος ἐν τῇ ἐκδόσει St. Bergler, Leipsig, 1715.

ἡμῖν διὰ τοῦ ἀστόχου, ἔστω, καρποῦ ἐπιμόνου προσπαθείας πρὸς ἀνάγνωσιν τῆς ἐφθαρμένης, πιθανώτατα, ἢ δυσαναγνώστου ἐκ κακογραφίας γραφῆς ἐν τῷ χειρογράφῳ, ἐξ οὗ ἀντέγραψεν, ἐρεθισμὸν διὰ περαιτέρω ἔρευναν. Κατηγορηματικῶς ἡθέλομεν καθορίσει τὸν βαθμὸν καὶ τὸ εἶδος τῆς φθορᾶς ἢ ἀσφαλείας τῆς λέξεως, ἐὰν εἴχομεν τὴν εὐτυχίαν νὰ εἴχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ χειρόγραφον αὐτὸ ἐν πρωτοτύπῳ ἢ ἐν φωτοτυπικῷ ἀντιγράφῳ.

Ὅθεν ἐπιβάλλεται νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸ χωρίον ἢ ὡς παρεδόθη ἡμῖν διὰ τῶν πρὸ τοῦ Marcianus χειρογράφων, ἢ διωρθωμένον κατὰ τρόπον, ὥστε παράδοσις, ὁρθὸς λόγος καὶ παλαιογραφία νὰ ἀνέχωνται τοῦτο.

Ι. Ἐρμηνεία τοῦ χωρίου ὡς παρεδόθη : « ὁστράκῃ τενεδίῳ ».

Ὑπὸ τὴν λέξιν *ὄστρακον* θὰ ἡδυνάμεθα νὰ νοήσωμεν ἐνταῦθα :

1) Τὸ ὁστράκινον περιβλήμα θαλασσίων τινῶν ζώων, ἰδίως τῶν μαλακοστράκων καὶ μαλακίων. Ἡ ἀποκοπὴ τῆς γλώσσης μὲ θαλάσσιον ὄστρακον εἶναι δυνατὴ καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀναμφιβόλως ἐπώδυνος, ὅταν μάλιστα τὸ ὄστρακον ἔχη ὀδοντωτὴν ἢ καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἀνώμαλον ἀκμήν, ὡς εἶναι ἢ τοῦ ὁστράκου τοῦ *κτενός*, οἷα καὶ ἀρμόζει, νομίζομεν, διὰ συκοφάντην. Ἀλλὰ διὰ τίνα λόγον θὰ ἔπρεπε τὸ ὄστρακον νὰ ᾔτο *τενέδιον*; Μήπως ἐφημίζετο ὡς σκληρόν, ὡς κοπτερόν; μήπως ὡς μᾶλλον ἀνωμάλου ἀκμῆς; Πάντα μὲν ταῦτα καὶ ἄλλαι ἴσως ἰδιότητες τοῦ ὁστράκου θὰ ἦσαν δυναταὶ καὶ ἱκαναὶ νὰ καταστήσωσιν αὐτὸ τὸ διὰ συκοφάντην μᾶλλον προσῆκον γλωσσολόγον ὄργανον. Μὴ δυνηθέντες ὅμως νὰ ἀνεύρωμεν σχετικὸν χωρίον, μαρτυροῦν τὴν χρῆσιν *θαλασσίου ὁστράκου* ἀφ' ἐνός καὶ ἀφ' ἑτέρου *τενεδίου* ὡς γλωσσολόγου ὁργάνου τηροῦμεν ἐπιφυλάξεις ὡς πρὸς αὐτό.

2) Γενικῶς μὲν πᾶν ὅ,τι σχεδὸν σημαίνει ἡ λέξις *κέραμος*¹, εἰδικῶς δὲ τὸ κεραμικὸν ψηφοδέλτιον, οὕτως εἰπεῖν, οἷον ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὡς γνωστόν, ἐχρησιμοποιεῖτο κατὰ τὴν λῆψιν ἀποφάσεως ἐπὶ τῶν ἐξοστρακιστέων ἀνεπιθυμητῶν διὰ ποικίλους λόγους Ἑλλήνων πολιτῶν. Ὁ Κ. Meisser² ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι ἐνταῦθα *ὄστρακον* μὲν σημαίνει *ψηφον*, — *ὁστράκῃ τενεδίῳ*, δέ: *κατὰ τὴν βραχεῖαν τενεδίαν δίκην* (διαδικασίαν), καθ' ἣν ὁ ψευδὴς κατήγορος πάραυτα ἐπιμαρτυρεῖτο, γινόμενου οὕτως ὑπαινιγμοῦ εἰς τὸ παροιμιῶδες « *τενέδιος πέλεκυς* ».

Ἐπειδὴ παροιμιῶδες παραδέδοται ἡμῖν τὸ ταχὺ καὶ ἄτεγκτον τῶν *τενεδίων δικαστῶν* κλπ., κυρίως διὰ τῶν παροιμιωδῶν φράσεων: *τενέδιος πέλε-*

1. Πρβλ. Hugo Blümner, Technologie und Terminologie d. Gewerbe u. Künste bei Griechen u. Römern, Leipzig, 1879, Β. II, σ. 34 (ἐνθα βλ. ὑποσημειούμενας σχετικὰς παραπομπὰς εἰς ἀρχαίους Ἑλλήνας συγγραφείς).

2. Πρβλ. K. Meisser, Kritische Beiträge zu den Brieten des Rhetors Alkiphron ἐν Sitzgsb. d. kön. Bay. Akad. d. Wissenschaften, 1905, σ. 200.

κυς¹, τενέδιον βέλος², τενέδιος ξυνήγορος³, τενέδιος ἀνὴρ⁴, τενέδιος βασιλεύς⁵, τενέδιον κακόν⁶, δὲν ἀποκλείομεν τὴν ἐκδοχὴν αὐτὴν τοῦ Meisser, ἐφ' ὅσον θὰ συνεχώρει ἡμῖν οὗτος νὰ νοήσωμεν ὑπὸ τὴν ψῆφον ὀστράκον τοῦ κογχυλίου *χοιρίνης*, τὸ πάλαι ἐν τοῖς ἀρχαίοις δικαστηρίοις ἐν χρήσει⁷, μετὰ πολλῆς ὁμως δυσκολίας, διότι ὁ ἐπιστολογράφος ἠδύνατο νὰ χρησιμοποίησιν τινὰ ἐκ τῶν εὐχρηστών προειρημένων παροιμιωδῶν φράσεων καὶ νὰ μὴ ἔλθῃ εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπινόησῃ νέαν, ἐκτὸς ἐάν, καίτοι ἐν χρήσει ποτὲ οὔσα αὕτη, δὲν περιήλθεν ἡμῖν διὰ τῆς γραπτῆς ἢ προφορικῆς παραδόσεως, ὅπερ ἄλλως τε ἀσύνηθες δὲν εἶναι. Ἐπαινετὴ μὲν κατὰ ταῦτα εἶναι ἡ προσπάθεια τοῦ Meisser, διότι διὰ τῆς εὐφυοῦς ταύτης ἐρμηνείας θέλει οὗτος νὰ βοηθήσῃ ἐπαρκῶς τὸν ἐρμηνευτὴν τῆς ἐπιστολῆς, ὅπως εἰσδύσῃ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ἐπιστολογράφου, ἀλλ' ἡ ὑποκειμενικὴ αὕτη ἐρμηνεία φαίνεται μοι τολμηρά πως, ὥς μεταφορικῆς σημασίας, ἀμαρτύρου καὶ ἄνευ ἀμέσου ἢ ἐμμέσου συσχετίσεως πρὸς τὴν κυρίαν σημασίαν τοῦ χωρίου λειπομένης. Εἴμαι ὥς ἐκ τούτου τῆς γνώμης, ὅτι θὰ ἡδυνάμεθα, ἀποφεύγοντες τὴν μεταφορικὴν σημασίαν, νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸ χωρίον κατὰ κυριολεξίαν: διὰ *θρύμματος τενεδίου πηλίνου ἀγγείου*, ὅφ' ἦν ἔννοϊαν δοθῶς καὶ ὁ Benner λαμβάνει ἐνταῦθα τὴν λέξιν *ὀστράκον* = *shard*⁸ καὶ ὅφ' ἦν ἀπαντᾷ αὕτη παρὰ πολλοῖς συγγραφέουσιν⁹.

Καὶ αἱ νεοελληνικαὶ λέξεις καὶ ἐκφράσεις: καλαμογδάρτης, καλαμοσφάχτης¹⁰, ξυλομάχαιρο, κόβει σὰν γυαλί, δασκάλοι νὰ σὲ γδάρουν με ξύλινα μαχαίρια κ.ἄ. μαρτυροῦσιν, ὅτι πλὴν τῶν συνήθων κοπιτικῶν μεταλλικῶν ὁργάνων (μαχαίρας, ψαλίδος, πρίονος, κοπίδος, πελέκως κ.ἄ.) ἦσαν καὶ εἶναι καὶ ἄλλα, ὀδονηράν, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καθιστώντα τὴν τομὴν.

Κατὰ συνέπειαν ἡ ἀποκοπὴ τῆς γλώσσης διὰ κεραμικοῦ (πηλίνου) θρύμματος πρέπει νὰ εἶναι δυνατὴ καὶ εὐκολος, ἐὰν τοῦτο εἶναι λεπτόν. Ἀνάλογόν τι συμβαίνει καὶ διὰ θρύμματος λεπτῆς ὑάλου, ὥς ἡ σύγχρονος στατιστικὴ τῶν *τυχαίων* τραυματισμῶν ἐπιβεβαιοῖ. Ἐπὶ τούτοις θὰ ἔπρεπε,

1. Πρβλ. Ἀρ.ιστ. ἀποστ. 215 (587). — Στ. Βυζ., λ. Τένεδος.

2. Πρβλ. Ἡσ.ύχ., λ. τενέδιος.

3. Πρβλ. Στ. Βυζ., λ. τενέδιος. — Ἀποστ. XVI 26.

4. Πρβλ. Παυσ. X 14, 1. — Εὐστ. Δ. Περ. 536.

5. Πρβλ. Ἀποστ. XVI 26.

6. Πρβλ. Μακάρ. IV 89.

7. Πρβλ. Ἀρ.ιστοφ. Σφ. 333. — Πολυδ. Η', 16. — Ἡσ.ύχ. καὶ Σουῖδ., λ. χοιρίνη.

8. Πρβλ. A. R. Benner, The letters of Alciphron, Aelian and Philostratus, London, 1940, σ. 230.

9. Πρβλ. Πλάτ., Πολ. 521 c. — Φαῖδρ. 24 b. — Ἡρωδιαν., Ἰστ. 7, 12, 5. — Δυόφρ. 778.

10. Ἡ λέξις ἔχει καὶ μεταφορικὴν σημασίαν, ὥς παρὰ Φίλ. 2, 536.

νομίζομεν, νὰ εἶναι καὶ ὀδυνηροτέρα ἢ ἀποκοπή, ἐὰν ἡ ἀκμή τοῦ θρύμματος δὲν εἶναι ὁμαλὴ καὶ λεία, ὁπότε ἡ τοιοῦτω ὀργάνῳ ἐπιβαλλομένη ὡς ποινη γλωσσοτομή, ὡς ὀδυνηροτέρα, θὰ ἦτο βαρυτέρα μὲν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ δυσανάλογος ἑνὸς βαρυτάτου ἀδικήματος, ὅποιον ἡ συκοφαντικὴ δυσφήμησις χαρακτηριστεῖται τυγχάνει.

Ὁ χαρακτηρισμὸς ποτηρίων τινῶν πηλίνων *Φωκαῖθεν* καὶ *Κνιδόθεν* προερχομένων ὡς *ἀνεμοφορήτων* καὶ *ὑμενοστράκων*¹ εἶναι ἐπαρκῶς δηλωτικός, νομίζομεν, τῆς καταπληκτικῆς λεπτότητος καὶ κομψότητος τῶν προϊόντων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἀγγειοπλαστικῆς, ὣν ἀψευδεῖς μάρτυρες εἶναι καὶ τὰ ἐν τοῖς ἡμετέροις καὶ ξένοις Μουσείοις ἐκτεθειμένα κεραμευτικὰ εὐρήματα².

Ἡ κεραμικὴ βιομηχανία τῆς ἀρχαίας νησιωτικῆς Ἑλλάδος δὲν ὑπῆρξεν οὔτε ὀλιγώτερον δραστηρία, οὔτε ὀλιγώτερον πρωτότυπος³ τῆς τῆς ἡπειρωτικῆς. Ἡ Θᾶσος, ἡ Ρόδος καὶ ἡ Κνίδος ἰδίᾳ κατεσκευάζον ἐμπορικὸν ἀμφορεῖς διὰ τὴν μεταφορὰν ἐλαίου, οἶνου καὶ ἄλλων νησιωτικῶν ρευστῶν προϊόντων εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον καὶ εἰς τὰ παράλια τῶν περὶ τὴν Μεσόγειον θάλασσαν κρατῶν⁴.

Οὐχ ἦτιον ὅμως τῶν νήσων τούτων καὶ ἡ *Τένεδος* ἦτο κέντρον κατασκευῆς ὥραϊων ἀγγείων⁵ καὶ ἄλλων κεραμευτικῶν εἰδῶν, ὧν θρύμμασιν ἐπισπάστους τοὺς ἀγροὺς αὐτῆς εὗρεν ὁ L. Ross κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν του⁶. Τοῦτο πρέπει νὰ ὀφείλετο κυρίως εἰς τὸ ἀργιῶδες ἔδαφος, πρὸς τὸ χρῶμα τοῦ ὁποίου δὲν ἀποκλείεται νὰ ἔχη σχέσιν τινὰ ἡ προϊστορικὴ ὀνομασία τῆς νήσου « *Δεύκοφρος* »⁷ καὶ ἡ μεταγενεστέρα τουρκικὴ « *Μποζ-νιτζά ἀντᾶ* » (= ὑποτεφρόχρους νήσος) ἢ *Μποχτζάδα*⁸.

Ὁ Bochart δίδων φοινικικὴν καὶ οὐχὶ ἑλληνικὴν ἐκ τοῦ *τένδειν*⁹

1. Πρβλ. Λουκ., Λεξιφ. 332.

2. Πρβλ. Πλούτ., Βασίλ. κ. στρατ. ἀποφθέγματα 174 d: « σκεύη κεράμεια εὐθραστα καὶ λεπτά... ».

3. Πρβλ. Ch. Dugas, La Céramique des Cyclades, Paris, 1925, σ. 271.

4. Πρβλ. O. L. Rayet et Max. Collignon, Histoire de la Céramique Grecque, Paris, 1848, σ. 359.

5. Πρβλ. O. Riemann, La Grèce, Paris, 1884, σ. 195.

6. Πρβλ. L. Ross, Reisen auf den griechischen Inseln des ägäischen Meeres, Stuttgart-Tübingen, 1842, B. II, σ. 100.

7. Πρβλ. Ἡσύχ., λ. Τένεδος. — Φώτ. 135 β. — Στ. Βυζάντ. (ἐκδ. F. Jacoby, Die Fr. d. gr. Hist., Berlin, 1923, B. I, σ. 25). — C. Plinius, Nat. Hist. V, 140.

8. Πρβλ. Μελετιού (Μητροπολίτου Ἀθηνῶν), Γεωγραφία Παλαιὰ καὶ Νέα, τόμ. Γ' (ἐκδ. Ἀνθ. Γαζή), Βενετία, 1807, σ. 207.

9. Πρβλ. Π. Καρολίδου, Παγκόσμιος Ἱστορία, τόμ. Δ', σ. 300. — Albin Lesky, Tennes en Pauly's R. Enc. (2^e Reihe) IX Hb. sp. 502-506, ἐνθα πλείονα περὶ τῆς ὀνομασίας τῆς Τενέδου.

προέλευσιν εἰς τὸ ὄνομα τῆς Τενέδου παράγει αὐτὸ ἐκ τῶν φοινικικῶν λέξεων: *Ten-edam* = ἄργιλος, κόκκινον χῶμα, — ἐκ τοῦ ὁποίου κατεσκευάζον ἐν αὐτῇ τῇ νήσῳ ἐξαιρετικά πῆλινα σκευὴ ὅμοια πρὸς τὰ τῆς Σάμου¹.

Ὁ Πλούταρχος ἐξαίρων τὰ πῆλινα τενέδια ἀγγεῖα γράφει: « τὴν δὲ τράπεζαν ἢ καλὴν Αὐλὶς ἢ **Τένεδος** ἀντικοσμήσει τοῖς κεραμεῖσι, καθαρωτέροις οὖσι τῶν ἀργυρῶν »².

Ὁ Δίων ὁ Χρυσόστομος³ σχετικῶς πρὸς τὰ τενέδια ἀγγεῖα γράφει: « σχεδὸν οὖν παραπλήσιον πεπόνθασιν οἱ ἐμοὶ λόγοι τῷ **κεράμῳ** τῷ **τενεδίῳ**· καὶ γὰρ ἐκεῖθεν πᾶς μὲν ὁ παραπλέων ἐμβάλλεται **κέραμον**, οὐδεὶς δὲ ὑγιῇ διακομίζει ραδίως, ἀλλὰ οἱ πολλοὶ σαθρὸν ποιήσαντες ἢ συντρίψαντες, **ὄστρακα** ἔχοντες λανθάνουσιν αὐτόν ».

Τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι ἰδιαιτέρας λεξιλογικῆς σημασίας, διότι ἐν αὐτῷ γίνεται διάκρισις **κεράμου** ἀπὸ **ὀστράκου**, τοῦ μὲν πρώτου ἐρμηνευτέου: **ἀκεραίου πηλίνου ἀγγείου**, τοῦ δὲ δευτέρου: **θρυμματος ἀγγείου**. Ἐκ τῶν χωρίων τούτων τοῦ Πλουτάρχου καὶ Δίωνος Χρυσόστομου γίνεται δῆλον ὅτι τὰ τενέδια πῆλινα ἀγγεῖα ἦσαν τὸ μὲν καθαρώτερα, στιλπνότερα τῶν ἀργυρῶν, τὸ δὲ εὐθραυστα, λόγῳ τῆς φημιζομένης⁴ λεπτότητος αὐτῶν.

Ἐκ τούτων ὅθεν συνάγεται: τὰ Τενέδια πῆλινα ἀγγεῖα κατὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν ἦσαν λεπτά, — θρύμματα τούτων ἦτο δυνατόν νὰ ἦσαν κατάλληλα ὡς σαρκοτόμα ὄργανα, — ἢ φήμη τῶν τενεδίων ἀγγείων ἐδικαιολογεῖ τὴν παροιμιώδη χρῆσιν τῆς φράσεως: « ὀστράκῳ τενεδίῳ ἀποκόπτειν τι » πρὸς δήλωσιν οὐχὶ τοῦ ταχέως⁵, ἀλλὰ τοῦ ἐπωδύνως, βαρέως καὶ δικαίως τιμωρεῖν καὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην εἶναι, ἐφ' ὅσον ἡδυνήθη νὰ ἐρευνήσω, τὸ μόνον παραδοθὲν ἡμῖν χωρίον.

Τὰ συμπεράσματα ταῦτα εἶναι μᾶλλον **πιθανά**· δι' αὐτὸ εἰς ὀλοκλήρῳσιν τῆς ἀνωτέρω ἐρμηνευτικῆς προσπάθειάς μου θὰ προσέτινον τὰς ἐξῆς τρεῖς διορθώσεις τῆς φράσεως **ὀστράκῳ τενεδίῳ**, δηλῶν ἐν ταύτῳ ὅτι αὐταὶ ἄγουσιν ἡμᾶς ἐπὶ τοῦ παρόντος μὲν εἰς ἥτινος τῆς τῶν ἀνωτέρω πιθανότητος συμπεράσματα, ἐν τῷ μέλλοντι δ' ἴσως σχετικὴ συμπληρωματικὴ ἔρευνα δυνηθῇ ἢ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν πιθανότητα αὐτῶν ἢ νὰ μετατρέψῃ αὐτὴν εἰς βεβαιότητα ἢ καὶ ἀντιθέτως νὰ ἀποκλείσῃ αὐτήν.

1. Πρβλ. M. Louis Lacroix, *Iles de la Grèce*, Paris, 1853, σ. 341.

2. Πρβλ. Πλούτ. « περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανεῖσθαι », 2.

3. Πρβλ. Λόγος 42 (ἐκδ. A. Emperii), Brunswiga, 1884.

4. Πρβλ. W. Ruge, *Tenedos* ἐν Paulys R. Enc. (2e Reihe) IX, Hb. sp. 496.

5. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἦτο ἐν χρήσει ἡ φράσις: **τενέδιος πέλεκυς** (βλ. 3^{ην} ὑποσημείωσιν ἐν σ. 362).

II. *Ἑρμηνεία τοῦ χωρίου διορθουμένου*εἰς α') *ὁστρακῷ κτενιδίῳ*.

Ἐν τῷ θησαυρῷ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης περιλαμβάνεται τὸ ἐπίθετον *ὁστρακοίς*, *εσσα*, *εν* (ποιητ. ἀντί: ὁστράκινος) καὶ συνηρημένον ἐν συνεχείᾳ *ὁστρακοῦς* μὲ παραπομπὴν Gal. 8. 190. Ἐν τῷ μεγάλῳ λεξικῷ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης (ἔκδ. Δ. Δημητράκου) περιλαμβάνεται ὁμοίως τὸ ἐπίθετον *ὁστρακοίς* καὶ ἐν συνεχείᾳ συνηρημένον *ὁστρακοῦς* μὲ παραπομπὴν Gal. 8, 90.

Τῷ ὄντι ἐν τῷ βιβλίῳ Γ 278 « *περὶ τῶν πεπονθότων τόπων* » τοῦ *Κλαυδίου Γαληνοῦ* (ἔκδ. C. Gottlob - Kühn, τ. VIII, Lipsiæ 1824) εὗρηται τὸ χωρίον: «...εἴ γε ὁ μὲν τις *ὁστρακοῦς* ᾤετο γεγονέναι καὶ διὰ τοῦτ' ἐξίστατο τοῖς ἀπαντῶσιν ὅπως μὴ συντριβείη ». Ὁ συνηρημένος οὗτος τύπος ἀνωτέρω χαρακτηρίζεται ὡς προερχόμενος ἐκ τοῦ *ὁστρακοίς* ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Γαληνοῦ, πλὴν ὅμως δὲν μαρτυρεῖται τοῦτο οὔτε ἐκ τοῦ χωρίου αὐτοῦ οὔτε ἄλλοθεν πῶς. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν α) ὅτι ἐπίθετα δηλωτικὰ χρώματος ἢ μετάλλου ἔχουσι συνηρημένον δευτεροκλίτον ἐπίθετον εἰς: *οὖς*, *ᾶ*, *οῦν* ἐξ ἀσυναιρέτου δευτεροκλίτου ἐπίσης ἐπίθετου εἰς: *εος*, *εα*, *εον*, π.χ. σιδήρεος, ἀργύρεος, χάλκεος, πορφύρεος κ.ἄ., β) τὴν κατ' ἀντιστοιχίαν ὁμοιότητα π.χ. τῶν ἐπιθέτων: πορφύριος, πορφυροίς, πορφύρειος, πορφύρεος, πορφυροῦς, — φοινίκιος, φοινικόεις, φοινίκεος, φοινίκεος, φοινικοῦς, — ὁστράκιος, ὁστρακοίς, ὁστράκειος, ὁστράκεος, ὁστρακοῦς καὶ γ) τὴν ὑπαρξιν χωρίων παρ' ἀρχαίοις, ἐξ ὧν μαρτυρεῖται ἡ προέλευσις τοῦ τύπου *φοινικοῦς*, *πορφυροῦς* ἐκ τοῦ ἀσυναιρέτου *φοινίκεος*, *πορφύρεος*, θὰ ἠδυνάμεθα, ἔχομεν τὴν γνώμην, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰ *φοινικοῦς*, *πορφυροῦς* νὰ θεωρήσωμεν καὶ τὸν τύπον: *ὁστρακοῦς* ὡς προελθόντα ἐκ τοῦ ἀσυναιρέτου τύπου: *ὁστράκεος*. Τοῦτο δεχόμενοι διορθοῦμεν ἄνευ παλαιογραφικοῦ τινος κωλύματος τὴν γραφὴν *ὁστράκῳ* εἰς *ὁστρακῷ* (= ὁστρακίνῳ).

Τὴν λέξιν *τενεδίῳ* διορθοῦμεν εἰς *κτενιδίῳ*¹ (ὑποκ. τοῦ: κτένιον (ὑποκ. τοῦ: κτεῖς). Παλαιογραφικῶς προσκρούομέν πῶς κατὰ τὴν διόρθωσιν αὐτὴν, τολμηρὰν μὲν, ἀλλ' ἐπαρκῶς καὶ ἡτιολογημένως εὐσταθοῦσαν διὰ τὰ ἑξῆς: Αὐθαίρετοῦμεν βεβαίως, ἀλλ' ἥτιον, νομίζομεν, τοῦ γράψαντος (κατ' ἀντιγραφὴν) τὸ χειρόγραφον Marcianus III 2, παραλιπόντος τὴν λέξιν *τενεδίῳ*, καὶ τοῦ Bergler δεχθέντος τὴν γραφὴν *στενεδίῳ*, διότι ἡ μὲν παράλειψις λέξεως ἢ φράσεως πρὸς ἐρμηνευτικὴν διευκόλυνσιν καὶ δὴ ἄνευ παλαιογραφικῶν ἐρεισμάτων ἀποτελεῖ βαρὺ κριτικὸν παράπτωμα, ἡ δὲ ἀντικατάστασις παραδεδομένης λέξεως δι' ἑτέρας ἀθησαυρίστου μέχρι

1. Πρβλ. Ἀλεξ. Τραπεζιανοῦ, Θεολ. 8, 488.

τοῦδε καὶ ἄνευ τινὸς σημασίας, παλαιογραφικῶς ὅμως μὴ ἀφισταμένης πολὺ ἐκείνης, ὡς εἶναι ἐνταῦθα ἡ λέξις *στενεδίῳ*, παρέχει θέμα κριτικῆς περαιτέρω ἐρεῦνης. Οὕτως ἡ προτειμένη ὑφ' ἡμῶν γραφὴ *κτενιδίῳ* ἀπέχει μὲν τῆς τῶν χειρογράφων *τενεδίῳ* μᾶλλον ἢ ἡ γραφὴ *στενεδίῳ*, διότι προστίθεται ἐν ἀρχῇ τὸ *κ* καὶ διορθοῦται τὸ *ε* τῆς προπαρρηγοῦσης ἀντικαθιστάμενον διὰ τοῦ *ι*, ἀλλ' ἀποδίδεται ὀρθὸν ἢ τοῦλάχιστον λογικῶς ἀνεκτὸν νόημα. Ἐὰν ὁ Bergler διεπίστωσεν εἰς χειρόγραφόν τι τὴν ὑπαρξιν γραμματοῦς τινος, ἀσαφοῦς ὅμως, πρὸ τοῦ *τ* καὶ ἔαν τὸ ἀνέγνωσεν ὡς *σ*, παλαιογραφικῶς δὲν πραξικοποῦμεν ἀντικαθιστῶντες τοῦτο διὰ τοῦ *κ* ἐπὶ τῇ ἐπιτροπομένη ὑπονοίᾳ κακῆς ἀναγνώσεως αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἀντιγραφῶν τῶν χειρογράφων ἢ τοῦ Bergler. Ἀλλ' ὁμοίως καὶ ἡ ἀνάγνωσις τοῦ *ι* ὡς *ε* δὲν εἶναι τι τὸ ἀήθες, ὅταν μάλιστα, ἐννοεῖται, παρουσιάζῃ τοῦτο φθοράν τινα ἐξ ὑγρασίας, σθῆς ἢ ἄλλης τινὸς αἰτίας.

Μετὰ τὴν διόρθωσιν τοῦ: *τενεδίῳ* εἰς *κτενιδίῳ* ἔχομεν κατ' ἀβίαστον τρόπον ὀρθὸν νόημα: δι' ἀστρακίνου κτενιδίου. Ὁ *κτεῖς* ἀπὸ ἀρχαιότατων χρόνων χρησιμοποιοῦμενος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἄλλων λαῶν ὡς μέσον τακτοποιήσεως τῆς κόμης, διῆλθε διάφορα στάδια, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐξ ἧς κατεσκευάζετο ὕλην. Ξύλον καὶ ἰδίᾳ πύξος¹, εὐτελὲς ἢ πολύτιμον μέταλλον, ὅστουν, ὄστρακον, ἐλεφαντοστοῦν καὶ εἴ τι τυχὸν ἄλλο ἐχρησιμοποιήθη, εἶναι ἡ ὕλη τοῦ κτενός.

Εὐνοήτου δ' ὄντος τοῦ δυνατοῦ καὶ τοῦ μεγέθους τῆς ὀδύνης κατὰ τὴν τομὴν τῆς σαρκὸς διὰ τοιούτου κτενιδίου, εὐρίσκομεν εὐδοουμένην τὴν κατὰ τὴν προειρημένην προτεινομένην διόρθωσιν ἐρμηνείαν: δι' ὄστρακίνου κτενιδίου.

Εἰς β') ὄστράκῳ κτενιδίου.

Γνωστῆς οὔσης τῆς ιδιότητος τοῦ θαλασσίου κτενὸς ὡς *τραχυοστράκου ραβδωτοῦ*² καὶ ὡς ἔχοντος ὄστρακον, ὃ ἔστιν: οἶον *κτεῖς κοῖλος*³ καὶ ἐπειδὴ τὸ νόημα τοῦ πρὸς ἐρμηνείαν χωρίου θὰ εὐωδοῦτο διὰ τῆς γραφῆς *ὄστράκῳ κτενιδίου*, θὰ προσέτεινον ταύτην ὡς ἱκανῶς εὐσταθοῦσαν, ἐὰν παλαιογραφικῶς δὲν ἡγγίξε τὰ ὄρια τῆς ἀσυγγνώστου αὐθαιρεσίας.

Καὶ εἰς γ') ὄστρακοκτενιδίῳ.

Ἄν καὶ σύνθετα οὐσιαστικά, ὧν τὸ *α'* συνθετικὸν προσδιορίζει ἐπιθετικῶς τὸ β', δηλοῦν τὴν ὕλην, ἐξ ἧς τοῦτο κατεσκευάσται, πολλὰ ἀπαντῶσι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς μεταγενεστέροις συγγραφεῦσι, π.χ.: ἀργυρό-

1. Περβλ. Ἀνθ. Παλατ. 6 211: ἡδὲ τῶν τριχῶν σαγηνευτῆρα πύξιον κτένα.

2. Περβλ. Ἀριστοτ. Ἀποσπ. (ἐκδ. V. Rose, Lipsiae, 1886) VII, Ζωϊκά, σ. 304.

3. Περβλ. Ἀριστοτ. Ζ. Ἰ. 525 a 22.

βουλλον, ἀργυρομάχαιρον, ἀχυροκαλύβη, ἀργυρόχτενο, λιθάνθραξ, λιθόδενδρον, λιθόρρινον, λιθοτράχλος, ξυλόσφυρον, ξυλολυχνοῦχος, ξυλοκανθήλιον, ξυλάνθραξ, ξυλόχτενο, ὁστρακολέπιον, ὁστρακοκονία, πετροκίσσηρος, σιδηρόξυλον, σιδηροπέδη, τυρόκολλον, ὑαλόπλινθος, ὑαλόλιθος, χρυσοκάνθαρος, χρυσόνημα, χρυσοκόμης, χρυσοπέδη, χρυσόβουλλον, χρυσόχωμα κ.ἄ., ἂν καὶ λογικῶς μὲν οὐδόλως, παλαιογραφικῶς δ' οὐχὶ σοβαρῶς κωλυόμεθα νὰ προτείνωμεν τὴν γραφὴν *ὁστρακοκτενιδίῳ*, δὲν ἐπιχειροῦμεν νὰ ὑποστηρίξωμεν τὴν γραφὴν αὐτήν, διότι οὐδὲν ἀρχαῖον ἢ νεώτερον ἑλληνικὸν χωρίον ἀνεύρομεν, περιέχον τὴν λέξιν αὐτήν. Παρὰ ταῦτα εὐρίσκομεν φιλολογικῶς σκόπιμον νὰ παραδώσωμεν τὴν λέξιν αὐτήν ὡς λῆμμα ἐρεθιστικὸν πρὸς νέαν ἐν συνεχείᾳ ἐρμηνευτικὴν προσπάθειαν διὰ τὸ ἐν λόγῳ χωρίον εἰς τὸν βουλόμενον νὰ πράξῃ τοῦτο, ὑπὸ εὐμενεστέρας εὐχόμενοι λεξιλογικὰς συνθήκας.

Ἐν κατακλείδι συγκρίνοντας τὰ ἀνωτέρω συμπεράσματα εὐρίσκομεν τὴν ἐρμηνεύειαν τοῦ χωρίου ἐπὶ τῇ βάσει τῆς παραδοθείσης γραφῆς: *ὁστράκῳ τενεδίῳ* (= διὰ θρύμματος πηλίνου ἀγγείου ἐκ Τενέδου), οὐχὶ γελοῖαν καὶ παράλογον ὡς παραδόξως ὁ Meisser¹ τὴν χαρακτηρίζει, ἀλλὰ μᾶλλον ἀρμόζουσαν καὶ καταλληλοτέραν τῆς ὑπ' αὐτοῦ διδομένης², ἐφ' ὅσον ἐννοεῖται, διὰ τὴν καλὴν αὐτῆς διατήρησιν δὲν γεννᾶται παλαιογραφικὴ τις ἀμφισβήτησις.

Ἐὰν ὅμως τυχὸν ἡ λέξις *τενεδίῳ* λόγῳ οἰασθήποτε βλάβης ἐπιδέχεται διορθωτικὴν ἐπέμβασιν καὶ δὲν ὑφίσταται παλαιογραφικόν τι κώλυμα, θὰ προσιμῶμεν τὴν διόρθωσιν διὰ τοῦ: *ὁστρακῷ κτενιδίῳ* (δι' ὁστρακίνου κτενιδίου), ὑφ' ἣν ἔννοιαν βεβαίως οὐδεὶς πλέον λόγος θὰ συνέτρεχε πρὸς χαρακτηρισμὸν αὐτῆς ὡς παροιμιώδους.

Ἀνάγκη ὅθεν ἐξακριβώσεως τοῦ ἀβλαβοῦς ἢ μὴ τῆς λέξεως *τενεδίῳ* ἐν ὅψει ἢ τῶν πρωτοτύπων σχετικῶν χειρογράφων ἢ φωτοτυπικῶν ἀκριβῶν ἀντιγράφων αὐτῶν.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Α. ΤΣΙΡΙΜΠΑΣ

1. Πρβλ. K. Meisser, Kritische Beiträge zu den Briefen des Rhetors Alkiphron ἐν Sitzgsb. d. K. B. A. d. W., 1906, σ. 200.

2. Βλ. ἀνωτ., σ. 365.